

Grażyna Barbara Szewczyk

Uniwersytet Warszawski

Recenzja wniosku dr Elizy Szymańskiej o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dyscyplinie literaturoznawstwo

1. Uwagi wstępne

Pani dr Eliza Szymańska jest od 1997 roku, po uzyskaniu tytułu mgr filologii germańskiej pracownikiem naukowo-dydaktycznym w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu Gdańskiego. Rozprawę doktorską pt. „Adaptacje sceniczne *Procesu* Franza Kafki w Polsce” napisaną pod kierunkiem prof. dr hab. Marka Jaroszewskiego, obroniła w 2007 roku i opublikowała drukiem w 2008 roku. Od 2008 roku obszar jej zainteresowań badawczych systematycznie się poszerza. Problematyka zamieszczonych w monografiach i czasopismach naukowych artykułów i rozdziałów obejmuje kilka zagadnień. Wykorzystując instrumentarium pojęciowe zastosowane w książce doktorskiej, gdańska germanistka opublikowała w latach 2008 – 2010 trzy teksty poświęcone adaptacjom scenicznym *Procesu* Franza Kafki. W kolejnych etapach poszukiwań badawczych koncentruje uwagę na zagadnieniu recepcji współczesnego dramatu niemieckiego w Polsce. W tym kręgu problemowym sytuują się jej studia o recepcji sztuk niemieckiego autora Mariusa von Mayenburga na scenach polskich oraz krótkie omówienia najnowszych niemieckich dramatów. W następnych latach przedmiotem rozpoznania staje szerokie pole refleksji związane z interkulturowością w literaturze i w teatrze. Dr E. Szymańska sięgając do różnych paradygmatów interkulturowości, analizuje teksty dramatyczne polskich i niemieckich pisarzy, np. Andrzeja Stasiuka, Tadeusza Słobodzianka, Daniela Kehlmana, a także inscenizacje Jana Klaty; interesuje ją poza tym przestrzeń teatru postrzegana jako „przestrzeń pamięci” i miejsce spotkań polskiej i niemieckiej kultury. Coraz więcej miejsca w naukowej refleksji dr E. Szymańskiej zajmuje „poetyka migracji” określająca formy i strategie narracyjne polskich pisarek i pisarzy, (e)migrujących i mieszkających w Niemczech. W badaniu tych strategii w oparciu o wybrane teksty, np. Brygidy Helbig-Mischewski, Alexandry Tobor czy Radka Knappa, sięga do koncepcji interkulturowości i transkulturowości, do kategorii obcości, inności, hybrydowości i liminalności, do propozycji

metodologicznych i modeli interpretacyjnych, które wykorzystwała w rozprawie habilitacyjnej.

Dr Eliza Szymańska należy do grona badaczek sondujących pola styków literatury i teatru i sytuujących swoje rozpoznania w kręgu międzykulturowego dialogu. W wielu przypadkach jej studia z obszaru recepcji dramatu i działalności teatrów mogą stanowić inspirację nie tylko dla literaturoznawców i teatrologów, lecz także dla przedstawicieli innych dyscyplin humanistyki. Swoje pasje naukowe potrafi łączyć z działalnością badawczą i organizacyjną instytutu, uczestnicząc w naukowych konferencjach międzynarodowych oraz w międzynarodowych projektach.

2. Ocena osiągnięć naukowych

Jako główne osiągnięcie naukowe, będące podstawą wniosku o nadanie stopnia (zgodnie z art. 219, ust. 1, pkt. 2) pani dr Eliza Szymańska wymienia monografię pt. „Interkulturelle Theaterstrategien. Polnisches (E)Migrantentheater in Deutschland” opublikowaną w Wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskiego w 2021 roku oraz „sześć powiązanych ze sobą tematycznie artykułów” o twórczości polskich (e)migrantów na obszarze niemieckojęzycznym”. Wychodząc z założenia, iż opublikowana w języku niemieckim książka jest projektem habilitacyjnym gdańskiej germanistki i zarazem książką o teatrze współczesnym, wpisującym się w polską i niemiecką tradycję postdramatyczną i prezentującą rozmaite strategie inscenizacyjne polskich reżyserów i reżyserów, (e)migrantów, mieszkających w Niemczech, ocenię ją osobno. Pozostałe artykuły należy, moim zdaniem, uznać za uzupełnienie głównego osiągnięcia naukowego i za wkład Habilitantki do badań nad specyfiką narracji migracyjnej.

Większość podjętych przez dr E. Szymańską zagadnień, o czym piszę w uwagach wstępnych, dotyczy różnych aspektów recepcji utworów dramatycznych, np. scenicznych adaptacji literackich tekstów czy koncepcji inscenizacyjnych reżyserów/reżyserek na scenach polskich i w teatrach polskich (e)migrantów w Niemczech. Teatr, postrzegany jest przez badaczkę jako miejsce interkulturowych spotkań, mediacji, dialogu, ale także jako przestrzeń nieporozumień i konfliktów (np. w artykułach: „Die Aufführung von Der Stein Marius von Meyenburgs im Wybrzeże -Thater (Gdańsk) als Beitrag zur Diskussion über das deutsch-polnische Verhältnis, 2014, „Ort der Vermittlung. Ort der Zerstörung. Zur Bedeutung der Grenze in Andrzej Stasiuks Theatertexten ‘Noc’ [Die Nacht] und

‘Czekając na Turka’ [Warten auf den Türken], 2018), jako przestrzeń pamięci i dyskursu o przeszłości (np. w artykułach: „Teatr jako przestrzeń pamięci – na przykładzie wybranych inscenizacji Teatru Wybrzeże w Gdańsku”, 2016, czy *Unsere Klasse von Tadeusz Słobodzianek und der Vergangenheitsbewältigungsdiskurs. Die Bühnenrezeption des Dramas in Polen und in Deutschland*“, 2016) i jako przestrzeń performansu międzykulturowego, w której dokonują się przymusowe migracje i przesiedlenia, ujawniają się dramaty społeczne i powstaje nowa tożsamość na styku polskiej i niemieckiej kultury (np. „Bilder der ‘erzwungenen Wanderschaft’ in Jan Klatas Aufführung *Transfer!*“, 2019).

W polu interkulturowych rozważań o współczesnym teatrze usytuowane są także studia i przyczynki o polskim teatrze (e)migracyjnym w Niemczech, np. o teatrach Andrzeja Worona i Olka Witta w Berlinie, o transkulturowym „wymiarze” autobiografii reżysera Henryka Baranowskiego i jego berlińskiej scenie „Transformtheater”. Większość z nich znalazła rozwinięcie i dopełnienie w rozprawie habilitacyjnej.

Refleksja wokół interkulturowości w omawianych przez badaczkę scenariuszach i inscenizacjach teatralnych pozwala jej spojrzeć na koncepcje i strategie polskich reżyserów z różnych perspektyw i dostrzec w ich praktykach artystycznych i w wizjach plastycznych oryginalne próby realizacji własnych wyobrażeń o transferze kulturowym i dialogu interkulturowym.

Lista rozdziałów poświęconych problematyce teatru w ujęciu interkulturowym i opublikowanych w naukowych monografiach obejmuje siedemnaście pozycji i jedno słownikowe hasło: „Teatr miejski. Instytucja 1901-1914”, które ukazało się w Encyklopedii Gdańska.

Dziewięć artykułów, w tym dwa nawiązujące bezpośrednio do tematu pracy doktorskiej o teatralnych adaptacjach prozy Franza Kafka w Polsce, Habilitantka zamieściła w kilku czasopismach naukowych, np. w „*Studia Germanica Gedanensia*”, w „*Acta Philologica*” czy w „*Zeitschrift für Slawistik*”.

Osobny, wyróżniony przez dr E. Szymańską w wykazie osiągnięć naukowych i powstały w latach 2016 -2021 cykl artykułów, jest, jak wyjaśnia w autoreferacie, „ ściśle powiązany tematycznie” i dotyczy „ twórczości literackiej polskich (e)migrantów/ek na obszarze niemieckojęzycznym”. Podejmując analizę wybranych powieści czterech pisarek i dwóch pisarzy - niestety ważny, zdaniem Habilitantki, artykuł z 2022 roku pt. „Schreiben

aus der Migrationserfahrung. Zu narrativen Strategien und Identitätsmustern in den Texten polnisch(sprachig)er (E) Migrationsliteratur in Deutschland”, jest dotychczas dla recenzentki niedostępny-, gdańska germanistka określa metodologię i instrumentarium badawcze. Zastosowane w analizie pojęcia i kategorie pozwalają jej opisać strategie narracyjne autorów, przede wszystkim jednak przyjrzeć się ich różnym doświadczeniom migracyjnym. I tak np. w artykule poświęconym debiutanckiej powieści Alexandry Tobor pt. *Sitzen vier Polen im Auto. Teutonische Abenteuer* (2013) punktem wyjścia do interpretacji jest pojęcie liminalności sygnalizujące „stan zawieszenia”, bądź „stan pomiędzy”. Nawiązując do modelu brytyjskiego antropologa Victora Turnera, badającego specyficzne zachowania ludzkich zbiorowości w sytuacjach egzystencjalnego zagrożenia, badaczka zawęża perspektywę spojrzenia na zagadnienie obcości, inności i tożsamości do jednego aspektu. Linia argumentacyjna w analizie wielowarstwowego tekstu o polskich migrantach, nie przekonuje, ponieważ narratorka powieści, opowiadająca dowcipnie, niekiedy naiwnie o swoich dziecięcych marzeniach, świadomie zaciera granice między światem realnych i wyobrażonych przeżyć i obserwacji. Przyjmując propozycję badaczki, odczytującej strategię narracji powieściowej A. Tobor w nawiązaniu do kategorii liminalności, uważam, iż należałoby ją obudować innymi dyskursami, np. kategorią inności, która wyjaśnia proces integracji dziecka i dorosłych w nowym, obcym dla nich otoczeniu.

Do doświadczenia stanu inności i obcości odnosi się badaczka w artykule o prozie Brygidy Helbig-Mischewski. Zarówno w analizie jej tekstu jak i w analizie powieści Radka Knappa oraz prozy autorek/ autorów z polskimi korzeniami, nazywanych tzw. „Nowymi Niemcami” zastosowane przez nią terminy - inność, swojskość, obcość, tożsamość, hybrydowość, dyskryminacja- są kluczem do zrozumienia strategii narracyjnych; interpretacja utworów pozostaje jednak otwarta na wielość ich odczytań.

Tematyka pięciu wskazanych przez Habilitantkę artykułów kieruje uwagę w stronę różnorodnych aspektów migracji Polek i Polaków do Niemiec. Migracja, przedstawiana jest raz jako proces przemieszczania się, innym razem jako stan zawieszenia, jako przestrzeń obca bądź oswojona i jako miejsce spotkania z innością. W poprzedzonych teoretycznym wstępem analizach utworów gdańska badaczka wyraźnie formułuje cel swojego postępowania. Przyjmując, iż zastosowana w rozprawie habilitacyjnej „typologia interkulturowych strategii teatralnych” i jej główne kategorie, np. interkulturowy przekaz, transkulturowa uniwersalizacja, egzotyzacja, alteryzacja,

może „być produktywnie zastosowana do badania strategii narracyjnych”, proponuje spojrzeć na „migracyjne doświadczenia” wybranych autorów/autorek prozy z perspektywy, która przedstawia teksty jedynie jako materiał egzemplifikujący teoretyczne tezy i nie pozwala odczytywać ich w sposób, odsłaniający ich niepowtarzalność i nieporównywalność. Model interpretowania strategii narracyjnych i strategii teatralnych to, moim zdaniem, dwa modele praktyk badawczych, które nie zawsze dają się pogodzić, zakładają bowiem różne koncepcje dzieła i różne role przypisywane odbiorcy. Rozumiem stanowisko gdańskiej badaczki, dla której poziom rzeczywistości kulturowej stanowi podstawę do interpretacji strategii narracyjnych, jest to jednak poziom zakłócony kontekstowymi uwarunkowaniami. Zastosowane w analizie instrumentarium pojęciowe, zdominowało refleksję nad skomplikowaną problematyką formowania się tożsamości (e) migracyjnych autorek/autorów. Nie uzyskujemy odpowiedzi na pytanie w jakich konstelacjach pozostają do siebie oba modele interpretacyjne i czy zastosowana w analizie typologia służy podkreśleniu w narracjach jedynie uniwersalnych cech kultury czy także indywidualnych właściwości i prawidłowości.

Konkluzja: Dorobek naukowy pani dr E. Szymańskiej poza książką, podaną jako najważniejsze osiągnięcie naukowe, jest bogaty i tematycznie spójny. Gdańska badaczka opublikowała sześć artykułów naukowych podejmujących temat interkulturowych strategii narracyjnych we współczesnej prozie polskich (e) migrantów w krajach niemieckojęzycznych. Siedemnaście kolejnych tekstów to rozdziały opublikowane w monografiach naukowych. Omówione zostały w nich różne aspekty recepcji dramatu niemieckojęzycznego na scenach polskich oraz interkulturowe strategie teatralne w polskim teatrze migracyjnym w Niemczech w oparciu o zaproponowaną przez Habilitantkę typologię. Osiem krótszych studiów i przyczynków o niemieckim teatrze i o polskim teatrze migracyjnym ukazało się w czasopiśmie naukowych.

Gdańska germanistka jest również autorką jedenastu recenzji naukowych, siedmiu recenzji wydawniczych i współredaktorką dwóch naukowych monografii. Wiele jej prac np. studia o interkulturowych strategiach teatralnych, o „poetyce migracji” i recepcji współczesnego teatru niemieckiego, posiada walory poznawcze i stanowi ważny przyczynek do badań nad interkulturowym charakterem literatury i teatru. Dr E. Szymańska swobodnie porusza się w labiryncie współczesnych dyskursów o

interkulturowości, a jej analizy dowodzą umiejętności wykorzystania instrumentarium pojęciowego w praktyce.

Niestety, niewiele jej publikacji ukazuje się w wysoko punktowanych czasopismach i w wydawnictwach na II poziomie. Dla Uczelni, w której jest zatrudniona i dalszej kariery akademickiej jest to sprawa ważna, dlatego Habilitantka powinna obowiązuje obecne wymogi oceny wziąć w przyszłości pod uwagę.

3. Pozostała działalność naukowa

Aktywność naukowa Habilitantki związana jest przede wszystkim z jej uczestnictwem w konferencjach naukowych w kraju i za granicą (w latach 2008 – 2021 wzięła udział w dwudziestu międzynarodowych konferencjach naukowych) i z prezentacją wyników swoich badań w gronie kulturoznawców i literaturoznawców. Była również współorganizatorką jednej konferencji oraz międzynarodowych warsztatów naukowych. W latach 2011-2012 uczestniczyła w międzynarodowym projekcie naukowym „Polska literatura emigracyjna w Berlinie i w Sztokholmie po 1980” zrealizowanym przez Instytut Sławistyki Uniwersytetu w Sztokholmie i Instytut Filologii Germańskiej Uniwersytetu Gdańskiego. W 2016 roku kontynuując badania nad tematem migracji wzięła udział jako wykonawczyni- w trójstronnym międzynarodowym projekcie naukowym pt. „Identität, Migration, Internationalität und Interkulturalität in der Literatur Mitteleuropas”. Od 2022 roku uczestniczy - również jako wykonawczyni- w projekcie naukowym nt. „ Dziedzictwo polskich migrantów. Interdyscyplinarne badania kultury polskiej za granicą”, kierowanym przez dr hab. Karolinę Prykowską- Michalak. Mimo, że projekty te nie są finansowane przez NCN i DPWS, uczestniczenie w nich świadczy o systematycznie rozwijanych przez dr E. Szymańską kontaktach krajowych i międzynarodowych.

4. Ocena głównego osiągnięcia naukowego

Wskazana przez panią dr E. Szymańską jako główne osiągnięcie naukowe publikacja pt. „Interkulturelle Theatestrategien. Polnisches (E)Migrantentheater in Deutschland” ukazała się w Wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskiego w 2021 roku. Książka liczy 420

stron, obejmuje obszerną część teoretyczną, część opisowo-analityczną i starannie opracowane podsumowanie wyników prac badawczych. Z uwagi na podjęty przez Habilitantkę temat strategii interkulturowych w teatralnej działalności polskich reżyserek i reżyserów, (e)migrantów i (e)migrantek w Niemczech, rozważania jej sytuują się w nurcie badań teatrologicznych, kulturoznawczych i społecznych. Wnikliwa lektura pojedynczych rozdziałów i podrozdziałów publikacji pozwala dostrzec także perspektywę literaturoznawczą w analizie wybranych aspektów krajobrazu teatralnego. Wszyscy zaprezentowani w rozprawie twórcy polskiego teatru (e)migracyjnego, Henryk Baranowski, Tadeusz Galia, Andrej Woron, Michał Nocoń, Janina Szarek i Olaf Münzberg oraz Olek Witt, dokonując adaptacji klasycznych i współczesnych tekstów dramatycznych i epickich, podkreślają performatywny charakter literatury. Reżyserskie strategie inscenizowania dzieł literackich można więc postrzegać w kategoriach inwencji sztuki czytania, prowokowaniu reakcji widza, budowania poczucia wspólnoty, bliskości lub dystansu.

Tytuł monografii sygnalizuje z jednej strony ogólny kierunek dociekań badaczki, z drugiej uściśla obszar jej obserwacji. Paradygmat interkulturowości, o którym jest mowa we wstępnych rozdziałach, łączy się w propozycjach cytowanych w rozprawie badaczy np. niemieckiego filozofa i historyka sztuki Wolfganga Welscha, z paradygmatem wielokulturowości i transkulturowości, w innych koncepcjach z pojęciem plurikulturowości, obcości i hybrydowości. Autorka rozprawy zdaje sobie sprawę z trudności precyzyjnego zdefiniowania terminu, dlatego uzasadniając swój wybór, przywołuje wiele wątków obecnych w dyskusjach wokół pojęcia kultury, interkulturowości i komunikacji. Niektóre z cytowanych wypowiedzi wskazują na różne rozumienie kultury i różnorodności kulturowej i nie są przydatne dla przyjętej przez Habilitantkę perspektywy. Bliskie wykorzystanej w rozprawie definicji interkulturowości jest stanowisko niemieckiej filozofki i literaturoznawczynie Doris Bachmann-Medick, sięgającej w analizie tekstów literackich do modelu antropologii kultury, z drugiej koncepcy germanisty Aloisa Wierlachera, autora leksykonu interkulturowej germanistyki, oraz modele analizy literackich tekstów A. Leskovec i innych badaczy teorii komunikacji, twórców terminów „dialog kultur” , „bycie obok siebie i „bycie ze sobą”. Sygnalizując bogatą sieć odniesień do pojęcia „interkulturowości”, Habilitantka wskazuje z jednej strony na relacje między kulturą niemiecką i polską, z drugiej

posługując się terminem „strategii” kieruje uwagę w stronę indywidualnych projektów polskich reżyserów, (e)migrantów.

Atutem teoretycznej części rozprawy, w której gdańska badaczka uściśliła pole znaczeniowe zastosowanych w niej kategorii i terminów, jest dobra znajomość obszernej literatury przedmiotu. Analizując różne strategie teatralne ze wskazaniem na towarzyszące im konteksty, społeczne, komunikacyjne, polityczne i medialne, Habilitantka posługuje się zaczerpniętymi z koncepcji interkulturowości kategoriami obcości, inności, egzotyki hybrydowości czy uniwersalizmu. Kiedy w części opisowo-analitycznej rozważa pojęcie interkulturowego teatru, przywołuje z jednej strony debaty niemieckich i anglosaskich teatrologów i kulturoznawców na ten temat w latach 70. i 80. dwudziestego wieku (np. prace P. Povisa, studia Ch. Regus i E. Fischer-Lichte), z drugiej omawia aktualny stan badań.

Kulturoznawcza perspektywa spojrzenia i erudycja pozwalają jej na samodzielne formułowanie sądów, jednak w podrozdziale, w którym podejmuje próbę rekonstrukcji niemiecko-polskich relacji teatralnych nie czuje się na tym terenie pewnie. Zgromadzone tu i cytowane przez Habilitantkę materiały, rozprawy i artykuły polskich i niemieckich badaczy – przede wszystkim w języku niemieckim – pokazują tylko znikomą część dialogu prowadzonego między niemieckimi i polskimi reżyserami oraz teatrami. Partnerstwa, które począwszy od połowy lat 70. dwudziestego wieku łączyły i nadal łączą niemieckie i polskie miasta, np. Kraków z Norymbergią, Toruń z Getyngą czy Katowice z Kolonią i miasteczkami Saarlandu zaowocowały ożywioną wymianą kulturalną, w tym wymianą między teatrami. Teatr z Getyngi gościł wielokrotnie polskich aktorów i reżyserów np. Adama Hanuszkiewicza i scenografkę Xymenę Zaniewską, w 2008 r. uhonorowano w Getyndze nagrodą literacką S. Lindego dramaturgów S. Mrożka i T. Dorsta, w 2020 roku Dorotę Masłowską i Deę Loher. W Saarbrücken i w Merzig zaprezentowano niemieckim widzom monodram pt. „Kat” w reżyserii Kazimierza Kutza, w Norymbergii przebywał kilkakrotnie zespół Teatru Starego. Udokumentowane w niemieckich archiwach interkulturowe, niemiecko-polskie relacje w teatrze, wciąż pozostają nie odkryte.

Najważniejszą część pracy wypełnia historia działalności polskich teatrów (e)migracyjnych w Niemczech od 1980 roku po dzień dzisiejszy, zawarta w rozdziale czwartym. Wychodząc od nakreślenia sytuacji społeczno-politycznej i realiów czasu, w których powstawały teatry, a odważne, awangardowe koncepcje reżyserów i reżyserek,

budziły zainteresowanie niemieckich i polskich widzów gromadzących się na przedstawieniach w Berlinie, Kilonii i w Kolonii, gdańska germanistka podejmuje po pierwsze próbę zrekonstruowania w oparciu o rozproszone materiały, biografii założycieli i twórc polskich scen teatralnych w Niemczech. Po drugie prezentuje projekty reżyserów, poddając je, w oparciu o analizę repertuaru i wybranych spektakli wnikliwej charakterystyce z zastosowaniem proponowanej wcześniej typologii dyskursu interkulturowego. I tak np. działający w latach 1981 – 1992 w Zachodnim Berlinie teatr Henryka Baranowskiego „Transformtheater”, jest zdaniem badaczki teatrem „uniwersalnych obrazów i tematów”, mimo, iż polski twórca realizując swoje wizje, coraz bardziej czuł się obco w niemieckiej metropolii po upadku berlińskiego muru. Jego postać przedstawiona w rozprawie budzi zaciekawienie i intryguje. Cytując fragmenty autobiografii Baranowskiego pt. *Spowiedź bez konfesjonalu*, wywiady z nim i recenzje w berlińskiej prasie, badaczka wskazuje na inspiracje artysty i główne wyznaczniki jego sztuki reżyserskiej, omawia tematykę jego projektów scenicznych i podkreśla ich uniwersalny, łączący kultury, transkulturowy wymiar.

Chronologia faktów i zdarzeń, wieloaspektowa, wnikliwa analiza przedstawień, ich recepcja i podsumowująca refleksja są składnikami nakreślonego w oparciu o materiały źródłowe i o bogatą literaturę przedmiotu wizerunku każdego spośród wybranych sześciu twórców i reprezentantów polskiego teatru (e)migrantów w Niemczech. Badaczka odsłania kulisy ich działalności artystycznej, charakteryzuje ich koncepcje i strategie teatralne. Omawiając projekty sceniczne Tadeusza Galii, założyciela polskiego - działającego do dziś- teatru w Kilonii „Polnisches Theater Kiel”, zwraca uwagę na obecny w jego repertuarze motyw melancholii, nostalgii, bólu i zwątpienia, rozważany w kontekście powojennej traumy Żydów mieszkających w Niemczech, z drugiej strony na awangardowe środki ekspresji, groteskę i absurd i humor, oraz na interkulturowy wymiar przekazu.

Dwie kolejne polskie sceny teatralne, berliński teatr „Teatr Kreatur” Andreja Worona i powstałe w mieście Pulheim, w pobliżu Kolonii, Studio Aktorskie Michała Noconia („Das Actor’s Studio Pulheim”) zamknęły podobnie jak teatr Baranowskiego na początku nowego stulecia swoją działalność. Cieszący się dużym uznaniem krytyki i niemieckiej publiczności teatr A. Worona, to zdaniem badaczki „teatr egzotyzacji”, czerpiący swoje inspiracje z prozy Bruno Schulza, Isaaka Babla, N. Gogola, Franza Kafki, Jerzego Andrzejewskiego i in., z mistyki i literatury rosyjskiej, niemieckiej i polskiej. Rolę

pośrednika między obcymi kulturami polski reżyser łączył, zauważa, z rolą „strażnika pamięci kulturowej Środkowej Europy”. Analiza materiałów źródłowych prowadzi ją do obudowanej argumentami konkluzji, iż A. Woron realizując sceniczne projekty, próbował scalać pozostające w opozycji kategorie swojskości i obcości, Wschodu i Zachodu, wykluczenia, wyparcia, fascynacji i egzotyzyacji. Reżyser Michał Nocoń kierujący studium aktorskim w Pulheim widział natomiast „misję” kulturowego pośrednika przede wszystkim w pracy z niemieckimi aktorami, w działaniu opartym na przekazie „polskich technik gry w teatrze”, we wspólnych polsko-niemieckich warsztatach teatralnych, których owocem były inscenizacje dramatów Gombrowicza, A. Strindberga, Geneta czy G Büchnera,

Szczególnie wiele miejsca w głównej części rozprawy zajmuje działalność dwóch działających w Berlinie polskich teatrów, założonego w 2004 roku przez polską aktorkę, związaną przed emigracją do Niemiec współpracą z teatrami w Krakowie i we Wrocławiu Janinę Szarek i niemieckiego pisarza i kulturoznawcy prof. Olava Münzberga, teatru „Teatr Studio am Salzufer. Tadeusz Różewicz Bühne”, oraz powstałego w 2008 roku Teatru Migrantów(Das Theater der Migranten), kierowanego przez reżysera Manfreda Olka Witta. Zgodnie z przyjętą w tej części rozprawy zasadą układu rozdziałów, badaczka rekonstruuje historię obu scen, szkicuje biografie reżyserów, omawia ich repertuar i najważniejsze inscenizacje, analizuje, sięgając do proponowanej w części teoretycznej typologii wyznaczniki „strategii ich (projektów) teatralnych”. Studio teatralne J. Szarek i O. Münzberga, promujące głównie sztuki polskich dramatopisarzy, klasyków, np. A. Fredry i współczesnych, Witkacego czy Różewicza, kieruje uwagę niemieckiego widza na „inność” i „odmienność” polskiej tradycji teatralnej i na różnice kulturowe, a rozwijając ideę teatru literackiego przyczynia się, zdaniem Habilitantki, do zacieśnienia polsko-niemieckiej współpracy w dziedzinie kultury. Teza ta wydaje się przekonująca. Ważne wydaje się również inne stwierdzenie badaczki: zaangażowanie polskiego reżysera M. O. Witta w aktualne problemy społeczne związane z sytuacją migrantów w Niemczech i na świecie, powoduje, iż jego eksperymentalny, performatywny teatr staje się platformą wymiany poglądów o problemach współczesnych migrantów i ich tożsamościach i o dzisiejszym dialogu kultur.

Syntezę przeprowadzonych badań i wniosków z analiz Habilitantka zawarła w ostatnim rozdziale rozprawy, który jest jej istotnym wkładem w poszerzenie i uporządkowanie wiedzy o różnych aspektach działalności polskich teatrów w Niemczech. Gdańska

badaczka zrekonstruowała po pierwsze historię powstania scen polskich (e)migrantów w Berlinie, Kilonii i w Kolonii, wskazując na nieznane fakty i wydarzenia. Po drugie przypomniała biografie pięciu reżyserów i jednej reżyserki, omówiła i przeanalizowała ich projekty sceniczne, zwracając uwagę na rolę, jaką odegrała w ich koncepcjach polska tradycja i formy jej przekazu i na czym polegały „interkulturowe strategie teatralne”. W polu refleksji znalazł się także stosunek twórców polskiego teatru migracyjnego do estetyki teatru w ujęciu Grotowskiego, J. Szajny i Kantora oraz paradygmat polskiego romantyzmu. Po trzecie podjęła próbę określenia miejsca polskich teatrów (e)migracyjnych we współczesnym krajobrazie teatralnym Niemiec, odnosząc się do nurtu „nowego realizmu” i cech „postdramatycznego teatru”, dekonstrukcji, demontażu i eksponowania cielesności i odpowiadając na pytanie, co łączy i co różni polskie i niemieckie projekty reżyserów i jakie są wyróżniki „interkulturowych strategii teatralnych”.

Obszerna literatura przedmiotu jest starannie uporządkowana i obok najnowszych opracowań z dziedziny teorii dramatu i teatru, kulturoznawstwa, interkulturowej germanistyki i komparatystyki kulturowej, zawiera wykaz wykorzystanych w pracy wywiadów, artykułów prasowych, recenzji i nagrań radiowych. Należy podkreślić, iż orientację w katalogu wielu nazwisk i tytułów umożliwia wyodrębnienie przez Habilitantkę tekstów, recenzji, wywiadów i nagrań radiowych, będących źródłem informacji o artystycznych biografiach reżyserów i ich scenicznych projektach.

5. Działalność dydaktyczna i organizacyjna

Pani dr E. Szymańska współpracuje z uczelniami w kraju i za granicą (np. z Uniwersytetem w Lipsku i Uniwersytetem w Budapeszcie,) organizuje i moderuje wykłady gościnne w instytucie i co jest należy podkreślić, stara się popularyzować wiedzę o literaturze niemieckiej i teatrze wśród uczniów liceów gdańskich. Angażuje się na bieżąco w wiele prac związanych z działalnością dydaktyczną i naukową instytutu i jego promocją na zewnątrz.

KONKLUZJA: Oceniam dorobek naukowy dr Elizy Szymańskiej jako rzetelny i wartościowy. Jej główne osiągnięcie naukowe jest ważnym głosem w dyskusji na temat roli, jaką pełni „interkulturowość” w inscenizacjach teatralnych polskich reżyserów, (e)migrantów mieszkających w Niemczech i jest zarazem odpowiedzią na pytanie, jaki jest wpływ ich projektów na rozwój polsko-niemieckiego dialogu w kulturze i literaturze. Przedłożona do oceny rozprawa dr Elizy Szymańskiej pt. *Interkulturelle Theaterstrategien. Polnisches (E)Migrantentheater in Deutschland* wraz z całym dorobkiem naukowym stanowi podstawę do nadania Habilitance stopnia doktora habilitowanego zgodnie z kryteriami określonymi w art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*.

Gracyna Rewej